

УДК 347.724:347.9(477)

Володимир Цікало,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВИДИ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Стаття присвячена правовому аналізу прав учасників господарських товариств, встановлених Цивільним кодексом України та Законом України «Про акціонерні товариства». Особливості виникнення та здійснення цих прав дали підставу зробити висновок про те, що «права учасників господарських товариств» і «корпоративні права» не тотожні поняття. Вони співвідносяться як «загальне» та «окреме»; іншими словами, права учасників господарських товариств за змістом є ширшим поняттям, ніж корпоративні права, які охоплені попереднім терміном. Корпоративними можна вважати лише ту частину прав учасників господарських товариств, виникнення або здійснення яких залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства. Права учасників господарських товариств, виникнення або здійснення яких не обумовлені розміром частки учасника у статутному капіталі товариства, не можна вважати корпоративними.

Ключові слова: права учасників господарських товариств, корпоративні права, виникнення, здійснення.

Постановка проблеми. Стаття 116 Цивільного кодексу України містить типовий перелік прав учасників господарських товариств. До них, зокрема, належать: 1) право брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом; 2) право брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди); 3) право вийти у встановленому порядку з товариства; 4) право здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом; 5) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом. Ці права у навчальній [1, с. 181-182; 2, с. 166-167; 3, с. 121; 6, с. 159-160;] та науковій [4, с. 38; 5, с. 97-98, 100-101; 7, с. 188; 8, с. 176; 9, с. 27] літературі з певними застереженнями ототожнюють із корпоративними правами. Незважаючи на таку єдність наукових позицій щодо прав учасників господарських товариств та корпоративних прав, існує необхідність у встановленні співвідношення між цими поняттями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Питанню правової природи прав учасників господарських товариств та корпоративних прав приділили увагу ряд українських вчених, таких наприклад, як: В. А. Васильєва, О. М. Вінник, Н. С. Глузь, Д. В. Задихайло, Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібен-

ко, В. М. Коссак, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, В. В. Луць, Н. О. Саніахметова, І. Б. Саракун, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші. Разом із тим недостатньо визначеною залишається наукова позиція щодо співвідношення між цими правами, а також зв'язку прав учасників господарських товариств із розміром частки учасника у статутному капіталі товариства.

Мета статті. Для вирішення частини окресленої проблеми необхідно встановити:

– співвідношення між правами учасників господарських товариств і корпоративними правами;

– зв'язок між розміром частки учасника у статутному капіталі господарського товариства та виникненням і здійсненням його прав;

– особливості виникнення та здійснення корпоративних прав учасників господарських товариств.

Виклад основного матеріалу. Визначення «корпоративних прав» у Цивільному кодексі України відсутнє. Однак його містять ст. 167 Господарського кодексу України та ст. 14 Податкового кодексу України. Поняття «корпоративні права акціонера» є у ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства». За змістом цих законодавчих актів корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі господарського товариства, що включають у

себе право на участь в управлінні господарським товариством, отримання дивідендів та активів у разі його ліквідації відповідно до закону.

Законами, відповідно до яких виникають і здійснюються перелічені **корпоративні права**, є, перш за все, Цивільний кодекс України, а також окремі спеціальні закони, наприклад Закон України «Про акціонерні товариства». У цих законах встановлено особливості виникнення і здійснення корпоративних прав. **Одна з таких особливостей полягає в тому, що виникнення або здійснення корпоративних прав обумовлюється (залежить) розміром частки учасника у статутному капіталі господарського товариства.** Іншими словами, право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання дивідендів та активів у разі його ліквідації здійснюються його учасниками пропорційно до розміру їх часток у статутному капіталі.

Частина права на участь в управлінні господарським товариством підлягає здійсненню залежно від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства» під час прийняття рішень загальними зборами акціонерного товариства одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування. Таким чином, кількість голосів кожного акціонера на загальних зборах залежить від кількості належних йому акцій, тобто від розміру його частки у статутному капіталі акціонерного товариства.

Здійснення права на виплату дивідендів також обумовлюється розміром частки у статутному капіталі. Згідно з ч. 1 ст. 123 ЦК України прибуток повного товариства розподіляється між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі. Вкладник командитного товариства має право одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства (п. 1 ч. 2 ст. 137 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» дивіденди виплачуються акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію. Це означає, що розмір дивідендів акціонера залежить від його частки у статутному капіталі товариства (кількості належних йому акцій).

У разі ліквідації господарського товариства його активи розподіляються між учасниками залежно від розміру їх часток у статутному капіталі. Згідно з ч. 2 ст. 139 ЦК України за недостатності коштів командитного товариства для повного повернення

вкладникам їхніх вкладів наявні кошти розподіляються між вкладниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі товариства. Відповідно до ч. 1 ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі ліквідації платоспроможного акціонерного товариства відбувається розподіл його майна між акціонерами-власниками простих акцій пропорційно до кількості належних їм акцій.

Аналіз положень Цивільного кодексу України та Закону України «Про акціонерні товариства» дає підстави зробити висновок про те, що права учасника господарського товариства, які визначені у законі як корпоративні, здійснюються на пропорційних засадах, тобто з урахуванням розміру частки учасника у статутному капіталі товариства. Від розміру частки учасника господарського товариства залежить те, якою кількістю голосів він володіє на загальних зборах товариства, який розмір дивідендів або активів у разі ліквідації будуть йому виплачувати.

Згідно зі ст. 167 Господарського кодексу України, ст. 14 Податкового кодексу України та ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», окрім прав на участь в управлінні господарським товариством, на отримання дивідендів та активів у разі його ліквідації, учасникам можуть належати інші права, передбачені законом чи статутними документами, які вони здійснюють відповідно до закону. Здійснення окремих інших прав учасників господарського товариства, як і прав на участь у його управлінні, на отримання дивідендів та розподіл активів у разі ліквідації, базується на пропорційних засадах, тобто залежить (обумовлюється) від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства.

До інших прав учасників господарського товариства, передбачених Цивільним кодексом України, виникнення або здійснення яких визначається розміром частки у статутному капіталі товариства, належать:

– право учасника повного товариства на відшкодування витрат, понесених ним внаслідок повної сплати боргів товариства, пропорційно часткам інших учасників у складеному капіталі товариства (ч. 4 ст. 124 ЦК України);

– право учасника-боржника повного товариства на звернення стягнення за його боргами на частину майна повного товариства, що відповідає його частці у складеному капіталі товариства (п. 5 ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 131 ЦК України);

– право учасника повного товариства, який вийшов із товариства, якого виключено або який вибув із товариства, на виплату вартості частини майна товариства, пропорцій-

ної частці цього учасника у складеному капіталі товариства (ч. 1 ст. 130 ЦК України);

– переважне право вкладника командитного товариства набувати відчужувану іншим учасником частку в складеному капіталі товариства відповідно до розміру його частки у складеному капіталі товариства (п. 3 ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 147 ЦК України);

– переважне право учасника товариства з обмеженою відповідальністю на купівлю частки іншого учасника пропорційно до розміру своєї частки (ч. 2 ст. 147 ЦК України);

– право учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який виходить із товариства, на одержання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 148 ЦК України);

– право учасника-боржника товариства з обмеженою відповідальністю на звернення стягнення за його боргами на частину майна товариства, пропорційну його частці у статутному капіталі товариства (ч. 1 ст. 149 ЦК України);

– право учасника товариства з додатковою відповідальністю на розподіл відповідальності учасника товариства, який визнаний банкрутом, пропорційно його частці у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 151 ЦК України);

– право акціонерів, які разом володіють не менш як десятьма відсотками акцій, на проведення аудиторської перевірки діяльності акціонерного товариства (ч. 2 ст. 162 ЦК України).

Перелічені права учасників господарського товариства мають таку ж особливість як і права, що названі у законі корпоративними, – їх виникнення або здійснення обумовлюється розміром частки учасника у статутному капіталі товариства. Розмір частки учасника у статутному капіталі господарського товариства також впливає на виникнення або здійснення інших його прав, зазначених вище. Іншими словами, виникнення або здійснення таких прав учасника господарського товариства залежить від розміру його частки у статутному капіталі товариства. Причому така залежність може бути двох видів:

1) від розміру частки у статутному капіталі господарського товариства залежить обсяг правових можливостей, що становлять зміст права учасника (наприклад, учасник товариства, якому належить переважне право купівлі частки (акції), може набути такий розмір частки (кількість акцій), що пропонується до продажу, який відповідає (є пропорційним) розміру його частки у статутному капіталі товариства);

2) від розміру частки у статутному капіталі господарського товариства залежить можливість не лише здійснення, але й виникнення права (наприклад, право вимагати проведення аудиторської перевірки діяльності акціонерного товариства належить не кожному акціонеру, а лише тому, частка якого у статутному капіталі товариства становить не менше 10 відсотків).

Звідси *корпоративними є такі права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких обумовлюється розміром частки у статутному капіталі.*

Разом із тим у ст. 116 ЦК України поряд із правами учасника господарського товариства, здійснення яких залежить від розміру його частки у статутному капіталі, встановлені права учасника господарського товариства на виникнення або здійснення яких розмір частки не впливає. До другого виду прав учасника господарського товариства, передбачених цією статтею, зокрема, належать: право на вихід із товариства, право на відчуження частки (акцій) у статутному капіталі та право на одержання інформації про діяльність товариства. Ці права виникають у кожного з учасників господарського товариства і здійснюються ними в повному обсязі або в частині незалежно від того, який розмір їхніх часток у статутному капіталі товариства.

У параграфі 1 «Господарські товариства» Глави 8 «Підприємницькі товариства» Цивільного кодексу України встановлені також інші права учасників різних організаційно-правових форм господарських товариств, виникнення і здійснення яких не залежить від розміру їхніх часток у статутному капіталі. Такими правами учасників є:

– право кожного учасника повного товариства на один голос при вирішенні питань управління товариством, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів (ч. 2 ст. 121 ЦК України);

– право кожного учасника повного товариства на ознайомлення з усією документацією щодо ведення справ товариства (ч. 3 ст. 121 ЦК України);

– право кожного учасника повного товариства діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам (ч. 1 ст. 122 ЦК України);

– право учасника повного товариства на вихід із товариства (п. 1 ч. 1 ст. 125, ст. 126 ЦК України);

– право учасника повного товариства на передання своєї частки у складеному капіталі

лі товариства чи її частини іншому учасникові товариства або третій особі (ст. 127 ЦК України);

– право вкладника командитного товариства діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї (п. 2 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

– право вкладника командитного товариства вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства (п. 4 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

– право вкладника командитного товариства ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства (п. 5 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

– право вкладника командитного товариства після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом) (п. 6 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

– право вкладника командитного товариства передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство (п. 7 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

– право будь-кого з учасників товариства з обмеженою відповідальністю вимагати проведення аудиторської перевірки річної фінансової звітності товариства із залученням професійного аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи з його учасниками (абз. 2 ч. 4 ст. 146 ЦК України);

– право учасника товариства з обмеженою відповідальністю вийти з товариства, повідомивши товариство про свій вихід не пізніше ніж за три місяці до виходу (ч. 1 ст. 148 ЦК України).

Виникнення і здійснення цих прав учасників господарських товариств не обумовлені розміром їхньої частки у статутному капіталі. Вони виникають і можуть бути здійснені кожним учасником господарського товариства незалежно від того, який розмір часток (кількість акцій) йому належать.

Усі права учасників господарських товариств за їх зв'язком із розміром частки у статутному капіталі товариства поділяються на два види:

1) пов'язані з розміром частки у статутному капіталі (корпоративні права, наприклад, право на дивіденди);

2) не пов'язані з розміром частки у статутному капіталі (інші права учасника, наприклад право на інформацію про діяльність товариства).

У свою чергу, корпоративні права учасників господарських товариств за характером взаємозв'язку з розміром частки у ста-

тутному капіталі можна поділити ще на два підвиди:

а) корпоративні права, **виникнення** яких залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства (наприклад, право акціонерів, які володіють не менш ніж 10 відсотками акцій, на проведення аудиторської перевірки діяльності акціонерного товариства);

б) корпоративні права, **здійснення** яких залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства (наприклад, переважне право акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються до продажу іншим акціонером).

Права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких не залежать від розміру частки у статутному капіталі товариства (не обумовлюються нею), за своєю правовою природою не є корпоративними.

Висновки

1. Виникнення або здійснення корпоративних прав обумовлюється розміром частки учасника у статутному капіталі господарського товариства.

2. Права учасника господарського товариства, які визначені у законі як корпоративні, здійснюються на пропорційних засадах, тобто з урахуванням розміру частки учасника у статутному капіталі товариства.

3. Корпоративними є такі права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких обумовлюється розміром частки у статутному капіталі.

4. Цивільним кодексом України передбачено також такі права учасника господарського товариства, виникнення і здійснення яких не обумовлені розміром частки у статутному капіталі; вони виникають і можуть бути здійснені кожним учасником господарського товариства незалежно від того, який розмір часток (кількість акцій) йому належить.

5. Усі права учасників господарських товариств за їх зв'язком із розміром частки у статутному капіталі товариства поділяються на два види:

1) пов'язані з розміром частки у статутному капіталі (корпоративні права);

2) не пов'язані з розміром частки у статутному капіталі (інші права учасника).

Список використаних джерел:

1. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.

2. Господарське право України : навчальний посібник / за заг. ред. проф. Н. О. Санахметової. – Х.: «Одісей», 2005. – 608 с.

3. Господарське право : підручник / [Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін.]; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. – Х.: Право, 2012. – 696 с.

4. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монография / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золота миля, 2012. – 186 с.

5. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

6. Корпоративне право України : підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

7. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.

8. Кравченко С. С. Правова природа корпоративних прав / С. С. Кравченко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 176–179.

9. Сарақун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : монографія / І. Б. Сарақун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2009. – 156 с.

Статья посвящена правовому анализу прав участников хозяйственных обществ, установленных Гражданским кодексом Украины и Законом Украины «Об акционерных обществах». Особенности возникновения и осуществления этих прав стали основанием для вывода о том, что «права участников хозяйственных обществ» и «корпоративные права» не тождественные понятия. Они соотносятся между собой как «общее» и «отдельное»; другими словами, права участников хозяйственных обществ по содержанию являются более широким понятием, чем корпоративные права, которые включаются в предыдущие. Корпоративными можно считать только ту часть прав участников хозяйственных обществ, возникновение или осуществление которых зависит от размера доли участника в уставном капитале общества. Права участников хозяйственных обществ, возникновение или осуществление которых не обуславливаются размером доли в уставном капитале общества, нельзя считать корпоративными.

Ключевые слова: права участников хозяйственных обществ, корпоративные права, возникновение, осуществление.

The article is devoted to analysis of the legal rights of participants of business partnerships established by the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies». The peculiarities of arising and exercising of these rights gave the reason to conclude that “the rights of participants of business partnerships» and «corporate rights» are not identical concepts. These concepts relate as general and individual, in other words, the rights of participants of business partnerships in content is wider concept than concept of corporate rights. As corporate rights can be assumed only that part of the rights of participants of business partnerships, arising and exercising of which depends on the amount of share in authorised capital. Those rights of participants of business partnerships arising and exercising of which are not caused by the amount of share in authorised capital can not be considered as corporate.

Key words: rights of participant of business partnership, corporate rights, arising, exercising.